

Suomen kieli

Suomen kieltä koskevia esitelmiä oli vajaaat neljäkymmentä. Selostan tässä osaa niistä.

AILA MIELIKÄINEN käsitteli esitelmässään suomen *eA*- ja *OA*-äänneyhtymien morfofonologiaa. Yleispuhekielessä valitsee kaikkialla Suomessa assimiloitumistendenssi (> *ee*, *oo*, *öö*), mutta murteissa tilanne on kirjavampi. Kirjakielen yhtä varianttia voi vastata viisikin päävarianttia (esim. *eA*-yhtymää *eA*, *iA*, *ee*, *ie*, *ii*). Varianttien distribuutioon vaikuttaa muotoryhmä, sanaluokka ja leksi-kaalistuminenkin. Esim. **eδA*-adjektiivissa yhtymä reaalistuu usein eri tavalla kuin muissa muotoryhmissä. Myös *e*- ja *O*-alkuisten yhtymien kesken on varianttien distribuutioeroja.

ALPO RÄISÄNEN käsitteli kvalitatiivisen astevaihtelun väistymistä suomen kielestä. Yksinäisklusiilien astevaihtelu on epäproduktiivistunut vähitellen. Oireita siitä on jo keskiajan lopulta, jolloin saaduista ruotsalaislainoista kaikki eivät ole mukautuneet astevaihteluun. Tyypillisen kvalitatiivisen astevaihtelun ulkopuolelle jäävän tapausryhmän muodostavat juuri nuoret lainasanat. Toisaalta vahvan asteen yleistymisen on vallannut alaa myös omaperäisten sanojen taivutuksessa. Tällöin astevaihtelun rappeutumista on voinut edistää sanan äännerakenne tai sanan outous käyttäjälleen. Murteiden edustus ei ole yhtenäinen: itämurteissa astevaihtelu on pysynyt produktiivisempänä kuin lännessä. Räisäsen mukaan se, että nyky-suomessa vielä ylipäänsä on yksinäiskonsonanttien astevaihtelua jäljellä, on osoitus paradigmaattisen koheesiovoimasta.

VALMA YLI-VAKKURIN esitelmän otsikkona oli »Suomen partitiivisuffiksin perustavat funktiot sen alkuperää koskevien käsitysten valossa». Nykyisellään partitiivi on selvästi kieliopillinen sija, joka voi esiintyä subjektin, predikaatiivin ja objektin sijana. Keskustelussa on keskeiseksi partitiivin käyttöä sääteleviksi tekijöiksi nostettu jaollisuus ja jaotto-

muus, lauseen myönteisyys ja kielteisyys sekä lauseen ilmaiseman toiminnan laatu. Toinen partitiivin käyttötapa on kvantiteetin ilmaiseminen: sillä merkitään kvantifioitavaa suuretta. Yli-Vakkuri esitti, että partitiivi on kvantiteetin suhteen kuitenkin indifferentti: useimmissa käyttöyhteyksissä partitiivi on jotenkin kvalifioiva. Tämä antaa Yli-Vakkurin mukaan aiheen ajatella, että nykyinen kieliopillistunut partitiivi voisi kantaa muitakin merkitysaineita kuin puhtaasti separatiivislähtöisen. Niinpä hän olettaakin, että sgr. kantakielen kaksi TA-suffiksia, separatiivinen ja kvalitatiivinen (myöh. **(e)δA*-adjektiivijohdin), olisivat sulautuneet yhteen synkretistiseksi partitiivisijaksi. Toinen mahdollisuus olisi Yli-Vakkurin mielestä olettaa laajamerkityksistä TA-suffiksia, josta vasta käytön perusteella olisi erikoistunut separatiivi- ja adjektiivisuffiksi. Tämä selittäisi partitiivin myöhemmän ekspansion ims. kielissä.

TUOMO JÄMSÄ esitelmöi suomen *mpi*-suffiksin semantiikasta. Se esiintyy komparatiivin muodostimena (esim. *suurempi*, *korkeampi*, *taempana*) ja lisäksi pronomineissa (esim. *kumpi*, *kumpainen*, *kumpikin*, *jompikumpi*). Nämä kaksi käyttötapaa ovat yhteydessä toisiinsa paitsi morfologisesti myös semanttisesti. Molempia käytetään sellaisessa puhetilanteessa, jossa puhuja viittaa samanaikaisesti kahteen eri asiaan ja tiettyyn niiden väliseen oppositioon. Pronominista *kumpikin* opposition mielle tosin puuttuu.

LEENA KYTÖMÄKI tarkasteli kuratiivi- eli faktitiivi- eli teetoverbejä. Ne sijoittuvat hänen mukaansa johdon ja taivutuksen rajamaastoon. Teetoverbit muisuttavat verbintaivutusta (esim. passiivia) siinä suhteessa, että niiden sisältämä *ttA*-johdin ei muuta kantaverbin perusmerkitystä, vaan ainoastaan roolisuhteita. Johtimella on siis lähinnä kieliopillinen funktio. Toinen osoitus teetoverbien taivutuksenluonteisuudesta on niiden johtosuhteen läpinäkyvyys: Nyky-suomen sanakirja ei yleensä edes esitä

Katsauksia

niiden merkitysparafraseja. Kuratiivi-verbien lekseeminstatus ei siis ole kaikkein vahvin. Kytömäen mukaan kaikista verbeistä voidaan muodostaa muodollinen teetoverbi, mutta verbin semantiikka ratkaisee, tulkitaanko se kuratiiviseksi vai kausatiiviseksi. Teetoverbien rajaa muihin kausatiiviverbeihin päin hän ei käynyt.

MARJATTA PALANDERIN esitelmä käsittelee välimurteita eli sellaisia murteita, joissa on vaihtelevassa määrin piirteitä kahdesta tai useammasta toisiinsa rajautuvasta murteesta. Palanderin tutkittavana ovat Savonlinnan seudun murteet, jotka sijaitsevat sydänsavolaisten, itäsavolaisten ja kaakkoismurteiden leikkauskohdassa. Välimurteen sekakoosteisuuden ja sen piirteiden suuren variaation vuoksi tutkimusaineiston on oltava laaja ja mahdollisimman tarkkaan alueen kattava. Koska variaatiosuhteet voivat vaihdella suppeallakin alalla paljon, ei kaikki vaihtelu tule näkyviin tavanomaisella frekvenssimenetelmällä. Palander on lohkonut alueen 10 km:n läpimittaisiksi palasiksi, jotka toimivat maantieteellisinä tarkasteluyksikköinä. Tämän verkoston avulla kielenpiirteiden distribuutio voidaan kuvata huomattavasti yksityiskohtaisemmin ja idiolektitaiset erot näkyvät paremmin. Eri kielenpiirteiden niputtaminen yhteen ei välttämättä tee oikeutta murrerajoille, sillä jonkin piirteen raja voi olla hyvin jyrkkä muttei välttämättä totunnaista murrerajaa noudattava. Välimurteessa kielenpiirteiden dynamiikkaan vaikuttavat sekä alueen historiallinen tausta että kielen oma järjestelmä.

HANNELE FORSBERG kertoi potentiaalin käytöstä suomen murteissa. Potentiaalia tavataan enimmäkseen itämurteissa; savolaismurteissa se on jonkin verran tavallisempi kuin kaakkoismurteissa. Länsimurteissa potentiaali on hyvin harvinaisen. Potentiaalin ensisijainen tehtävä on episteemisen modaalisuuden ilmaiseminen. Eniten sitä käytetään kysymyslauseissa, jotka potentiaalin sisältävinä kuitenkin toimivat lähinnä varovaisina

väitteinä. Kainuussa potentiaali esiintyy konditionaalinkin ilmaisimena tietyissä lauserakenteissa.

HIROSHI SHOJI käsitteli suomen liitepartikkelien konjunktioita käyttäen, esim. *Hän puhuu hyvin englantia, onhan hän asunut Lontoossa jo kauan. Olisi pa mitä tahansa, en söisi mitään.* (Vrt. — — *koska hän on asunut Lontoossa jo kauan. Vaikka olisi mitä tahansa* —.). Liitepartikkeli esiintyy alustuskonjunktion tehtävässä kylläkin harvoin; onhan suomessa käytettävissä runsaasti konjunktioita lauseiden välisten suhteiden ilmaisemiseen. Ensisijaisesti liitepartikkeleilla on tekstuaalisia ja emotionaalisia funktioita. Ei olekaan ihme, että niiden marginaalinen konjunktioikäyttö on jäänyt syntaktisessa tutkimuksessa vähälle huomiolle. Se saattaa kuitenkin edustaa vanhaa uralilaista kantaa.

EBERHARD WINKLER tarkasteli »Imperatiiveja suomen kielen alisteisissa konjunktioittomissa lauseissa». Yleensä sellaiset 3. persoonan imperatiivimuodon sisältävät yhdyslauseet kuin esim. *Koputakoon vaikka joulupukki, minä en avaa ovea* luokitellaan syntaktisesti imperatiiviksi, mutta puhefunktioltaan toteamuksiksi. Konjunktion puute aiheuttaa ongelman, kumpi lauseista on pää-, kumpi sivulause. Yleinen näkemys on, että imperatiivilauseetta ei voi upottaa ja se esiintyy vain päälauseena. Joskus kuitenkin alisteisessa relatiivilauseessa voi olla imperatiivimuoto: esim. — — *sillä onhan kaikilla sinne sama opas, Pyhä Raamattu, jota seuratkoon.*

IRMELI PÄÄKKÖNEN käsitteli esitelmässään suomen relatiivilauseetta ja sen muodostusstrategioita. Vaihtoehtona finiittiverbin sisältävälle relatiivilauseelle (esim. *mies, joka nylkee hirveä*) on käyttää partisiippimuotoista attribuuttia (*hirveä nylkevä mies*). Semanttisten tehtäviensä perusteella suomen relatiivilauseet voidaan jakaa kahteen tyyppiin: restriktiivisiin ja ei-restriktiivisiin. Restriktiiviset jakautuvat edelleen spesifioiviin ja yleistäviin. Kirjoitetun kielen ja kansankielen relatiivilauseistot eroavat toi-

sistaan selvästi. Myös varsinaisen relatiivilauseen ja sille vaihtoehdoisen partiisiattribuutin käyttötarkoitukset näyttävät olevan jossain määrin erilaiset. Kansanrunoaineisto viittaa siihen, että relatiivilause on palvellut myös rinnastuskeinona.

PÄIVI SCHOT-SAIKKU tarkasteli suomen lausemalleja erityisesti suomea vieraana kielenä opettelevan näkökulmasta. Hän moitti lauseopin kuvauksissa esitettyjä peruslausetyyppejä siitä, että ne eivät pysty kuvaamaan samalla sekä lauseen rakennetta että sen sisältöä. Schot-Saikki kritisoi myös marginaalisen lausetyypin käsitettä. Hänen mielestään lausetyyppi ei voi olla marginaalinen, mutta kielen todelliset lauseet voivat. Jos marginaalisia lauseita tulee paljon, voi olla syytä tarkistaa lausemalleja. Schot-Saikun mukaan lausemalli on lauseen rakenteen abstrakti kuvaus. Hän ehdottaa kahta perustavanlaatuaista lausemallia: nominaatiivikehystä (NP_{nom} + V + NP_x) ja obliivikehystä (NP_{obl} + V + NP_x). Näiden tyyppien pohjana ovat yksinkertaiset myöntömuotoiset väitelauseet, joiden verbi on aktiivin indikaatiivin preesensissä. Lausemallit eivät kuvaa lauseiden syntaksia ja semantiikkaa tyhjentävästi; siihen tarvitaan erilaisia mallilauseita.

KLAUS LAALO puhui homografiasta, jolla tarkoitetaan kirjoitetun kielen homonymiaa: identtisillä grafeemijonoilla on eri merkitys. Suppeassa mielessä siihen kuuluvat semmoiset sananmuodot, joiden kirjoitusasu on identtinen mutta jotka äännetään eri tavalla (esim. *menekin* on joko *mennä*- tai *menekki*-sanamuoto, *hauissa* joko *haku*- tai *hauki*-sanamuoto). Laajassa merkityksessä homografia käsittää myös sellaiset tapaukset, joissa ääntämiseroa ei ole (esim. *ajan* on joko *aika*- tai *ajaa*-sanamuoto). Virossa ja suomessa mm. monet morfofonologiset prosessit ja suffiksien monikäyttöisyys johtavat eri sanojen samanasuisiin muotoihin. Monitulkintaisuus ilmenee usein siten, että ulkoasultaan identtiset sananmuodot ovat morfo-

logiselta segmentaatioltaan erilaiset (esim. *liimaan* on joko *liimata*-verbin persoonamuoto tai *liima*-substantiivin illatiivi). Suomessa ei enää juuri esiinny ortografian puutteellisuudesta johtuvaa homografiaa, mutta toisin on esim. vogulissa, jossa fonologisesti distinktiivistä vokaalin kvantiteettia ei merkitä kirjoituksessa.

JAAKKO SIVULA esitteli kasviopista kielitieteeseen lainaamaansa *rönsy*-termiä, joka kuvaa sanan johto-opillisesti säännöttömiä variantteja. Perussanaa voi murteissa vastata suuri joukko eriasuisia toisintoja eli rönsyjä (esim. *potaatti*-sanaa *potjetti*, *putaatti*, *pottu*, *potti* ym.). Rönsyilyllä on kielipsykologisetkin syyt: se on erityisen tyyppillistä affektiselle sanastolle, kuten esim. kiro sanoille. Saman sanan rönsyt saattavat olla hyvin eri-ikäisiä. Perussana rönsyineen voi olla lainakin, mutta tällöin rönsy on joskus eri-ikäinen – siis eri aikaan lainattu – kuin perussanansa. Rönsy on hyödyllinen, mutta määrittelyltään ongelmallinen termi. Ensi töiksi näyttäisi olevan syytä erottaa sen synkroninen ja diakroninen käyttö toisistaan.

JYRKI KALLIOKOSKI käsitteli rinnastuksessa esiintyvää subjektin ellipsiä. Kahdesta *ja*-konjunktioilla rinnastetusta lauseesta, joilla on identtinen subjekti, jälkimmäisen subjekti yleensä ellipsoituu (esim. *Jussi lähti ulos ja ø palasi vasta myöhään illalla.*). Kalliokosken Lauseopin arkistosta poimimassa vajaan 500 tapauksen rinnastusaineistossa vain 25 tapausta oli ei-elliptisiä. Syyt siihen, että jälkimmäisen lauseen subjektina oleva pronomini tai NP ei heitykään pois, ovat lähinnä tekstuaalisia. Tämän voi aiheuttaa esim. rinnasteisten lauseitten erilainen funktio: *Salemen oli PLO:n turvallisuuspäällikkö, ja hän sai surmansa viime maanantaina pommiräjähdyksessä.* Edellinen lause on identifioiva ja jälkimmäinen narratiivinen, ja subjektin säilyminen palvelee kerronnan sujuvuutta. Myös sellaisten tekstuaalisten keinojen kuin emfaasin ja kontrastin yhteydessä tarve säilyttää kertomuksen linja

Katsauksia

voi estää ellipsin: *Lauantaina joukkue hävisi Oulun Kiskolle, ja sunnuntaina se joutui tekemään töitä hartiavoimin ennen kuin pystyi kaatamaan Salin Viestin.* Lauseiden pituuskin vaikuttaa: mitä kauemmas samaviitteiset subjektit joutuvat toisistaan, sitä luontevampaa tekstin kulun kannalta on säilyttää jälkimmäisen lauseen subjekti. Paitsi fyysinen etäisyys tekstissä myös konseptuaalinen etäisyys vaikuttaa tähän.

PIRKKO NUOLIJÄRVEN esitelmä koski suomalaisen sosiaalitoimiston asiakas-keskusteluja. Tutkimusaineisto on videoitu Helsingin seudulla toukokuussa 1989. Keskusteluilla on määräkehyksensä: asiakkaat ovat raha-apua hakevia kuiville pyrkiviä alkoholisteja (enimmäkseen miehiä), ja sosiaalitoimiston virkailijat (enimmäkseen naisia) edustavat tässä instituutiota ja ovat siten valankäyttäjän asemassa. Tällainen vuorovaikutustilanne on erityisen diskreetti, ja siksi siinä käytetään runsaasti erilaisia pehmentimiä (esim. *ehkä, niinku, emmä tiedä, must tuntuu*). Ilmaisua voi lieventää sananvalinnallakin, esim. puhumalla sairaudesta eikä juoppoudesta. Eräänlaisena puolustusmekanismina voi käyttää myös sopivaa puheenaihetta: esim. kipeästä jalasta puhuminen palvelee monia muitakin tarkoituksia kuin pelkän itseismerkityksensä välittämistä. Interaktio rakentuu tällöin tulkintakeinojen molemminpuoliselle hallinnalle. Osanottajien sosiaaliset roolit ovat tilanteessa koko ajan mukana vuorovaikutuksen voimasuhteita säätelemässä, väliin pinnemmalla, väliin taustemmalla vaikuttaen.

RAIJA LEHTINEN selosti kielitoimiston puhelinneuvonnan toimintaa. Kielineuvontaan tulee päivittäin 60–80 puhelua ja yhteensä yli 100 kysymystä. Vuosittain vastataan yli 20 000 kielenkäyttöä koskevaan kysymykseen. Valtaosa (70 %) tiedusteluista koskee kielen teknistä puolta: ortografiaa, taivutusta, sanarakennetta ja syntaksia. Pienempi osa (30 %) kysymyksistä koskee seikkoja, joihin ei löydy käsikirjoista yksiselitteistä vastausta, esim. sananvalintaa tai tyy-

likysymyksiä.

KAARINA KARTTUNEN pohti »Onko radiossa ja televisiossa puhuttava hyvää kieltä?» Radiotoiminnan alkaessa radion tehtäviksi määriteltiin tiedon välittäminen ja kansan sivistäminen. Journalistinen perinne on edellyttänyt, että radiolähetyksissä käytetään hyvää yleiskieltä. Tällainen kirjallispohjainen kieli on kuitenkin persoonaton väline, josta puuttuu kuulijan ja puhujan välinen vuorovaikutus, ja etenkin nuoret vierastavat sitä. Ensimmäisenä hyvän kielen myyttiä alkoivat rikkoa kaupalliset paikallisradiot, jotka ovat ottaneet asiakseen kuulijan viihdyttämisen ja kohtelevat tätä tasavertaisena kumppanina. Televisio on taas välineenä luontojaan radiota pinnallisempi ja fiktiivisempi. Karttusen mielestä radiossa on edelleenkin puhuttava hyvää kieltä, mutta vanhoja kriteerejä on lavennettava. Kirjakielen normit eivät enää riitä; tavoitteena on oltava ainakin illuusio luontevasta puhekielestä.

VESA KOIVISTO

*

Muut itämerensuomalaiset kielet

Debrecenin kongressin osanottajapaljouden saattoi havaita hyvin konkreettisesti itämerensuomalaisten (seur. ims.) kielten osalta. Neljän esitelmäpäivän kuluessa kertyi ims. sektiossa esityksiä yli viisikymmentä — suomihan muodostaa tällaisilla foorumeilla oman haaransa. Muissakin sektioissa, yleisistunnoissa ja katsauksissa uralilaisten kielten murrettutkimukseen sivuttiin tätä uralilaisten kielten haaraa, mutta rajoitun seuraavassa ims. kielten nimikkosektion saaton.

Esitelmät tarjosivat hyvin vaihtelevaa kuunneltavaa monilta kielentutkimuksen alueilta. Kielten morfologista ja syntaktista rakennetta kartoitettiin sekä synkronian että diakronian näkökulmasta, si-